

NƏŞRİYYAT İŞİ

AZƏRBAYCANDA NƏŞRİYYAT İŞİNİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ

Knyaz ASLAN

Bakı Dövlət Universiteti

*Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasının müdiri,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent*

knyazaslan@mail.ru

Xülasə

Bu məqalədə Azərbaycanda kitabşünaslığın, kitabçılıq işinin, kitab nəşrinin, nəşriyyat işinin, redaktor sənətinin müasir vəziyyəti şərh olunmuşdur. Məqalədə eyni zamanda informasiya cəmiyyəti şəraitində meydana gəlmiş problemlər araşdırılmışdır, həmin problemlərin həlli yolları və kitab nəşrinin inkişaf istiqamətləri aydınlaşdırılmışdır. Burada kitabçılıq və nəşriyyat işi sahəsində kadr hazırlığı məsələsindən də bəhs edilmişdir. Bu baxımdan Bakı Dövlət Universitetinin Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasının fəaliyyəti haqqında yığcam məlumat verilmişdir.

Açar sözlər: kitabşünaslıq, kitabçılıq işi, kitab nəşri, nəşriyyat işi, nəşriyyat-poliqrafiya sahəsi, nəşriyyat redaktoru, Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrası

Müstəqil dövlət quruculuğu hər bir xalqın tarixən can atdığı ali ideyaların gerçəkləşdirilməsi, sosial-iqtisadi və elmi-mədəni sahələrdə uğurlu siyasətin həyata keçirilməsi, beynəlxalq aləmə inteqrasiya istiqamətində səmərəli addımlar atılması prosesidir. Bu baxımdan 1991-ci ildə öz azadlığını əldə etmiş Azərbaycan xalqı ötən dövr ərzində ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafı ilə yanaşı milli mədəniyyətin tərəqqisi sahəsində də böyük nailiyyətlər qazanmış, mədəni quruculuğun bütün istiqamətlərində dönüş yaratmağa səy göstərmişdir. Son illərdə dövlət büdcəsində mədəniyyətə ayrılan vəsaitin artırılması onun inkişafı yönündə xeyli imkanlar açmışdır. Bütövlükdə milli mədəniyyətin çiçəklənməsi ilə yanaşı onun ayrı-ayrı sahələrinin dirçəlişinə də xüsusi diqqət yetirilməyə başlanmışdır. Xüsusilə mədəniyyətin mühüm tərkib hissələrindən biri olan kitabxana və kitabçılıq işi sahəsində aparılan məqsədyönlü tədbirlər buna parlaq sübutdur.

Təsadüfi deyil ki, Ulu öndər Heydər Əliyev demişdir: “Kitabxana xalq, millət üçün, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer, mənəviyyat, bilik, zəka

mənəvidir. Ona görə də kitabxanaya daimi hörmət xalqımızın mədəniyyətini nümayiş etdirən amillərdən biridir”.

Məlum olduğu kimi, Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə 1999-cu ildə ölkəmizin tarixində ilk dəfə “Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu”, 2000-ci ildə isə “Nəşriyyat işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu” qəbul edildi. Bu qanunlara və ulu öndərin Azərbaycançılıq fəlsəfəsi konsepsiyasına əsaslanmaqla müstəqil dövlətimizin kitabxanaçılıq və kitabçılıq siyasəti formalaşdı, bu sahə mədəni quruculuğun tərkib hissəsi kimi dövlətimizin qayğısı nəticəsində uğurlu inkişaf yoluna qədəm qoydu.

Prezident İlham Əliyevin imzaladığı “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında”, “2005-2006-cı illərdə Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə çapı nəzərdə tutulan əsərlərin siyahısının təsdiq edilməsi haqqında”, “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)”, “Bakı şəhərinin qəsəbələrinin sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsinə dair proqramı” və “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı” və s. kimi böyük strateji əhəmiyyət kəsb edən sərəncamları və Dövlət Proqramları dediklərimizə parlaq sübutdur.

Prezidentin 2004-cü il 27 dekabr tarixli “2005-2006-cı illərdə Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə çapı nəzərdə tutulan əsərlərin siyahısının təsdiq edilməsi haqqında” sərəncamına əsasən siyahıya 546 adda kitab daxil edilmiş və hər kitabın 25000 min nüsxə tirajla çap edilməsi planlaşdırılmış, beləliklə, 13 milyon 650 min nüsxə kitabın nəşr edilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Sərəncamda adı çəkilən bu kitablar 2005-2009-cu illərdə çap edilib, pulsuz olaraq respublika kitabxanalarına hədiyyə edilmişdir. Analoqu olmayan bu tədbir müstəqil Azərbaycan dövlətinin mədəni siyasətinin təzahürüdür.

Prezidentin imzaladığı “Azərbaycanda kitabxana fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması”, “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2005-2008-ci illər üçün Dövlət Proqramı (Elektron Azərbaycan)”, “Azərbaycan Respublikası ümumtəhsil məktəblərinin informasiya və kommunikasiya texnologiyaları ilə təminatı Proqramı (2005-2007-ci illər)” kimi mühüm sənədlərdə kitabxana informasiya sahəsinin inkişafı, modernləşdirilməsi və ayrı-ayrı idarə və müəssisələrin kitabxana şəbəkəsinin inkişafına, əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkilinə olduqca mühüm təsir göstərmişdir.

Bu siyasətin əsasında kitabxana işinə dövlət qayğısı, dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi, ardıcıl olaraq maddi-texniki bazasının möhkəmləndiril-

məsi, kitabxanaların ümumaçıq olması, kitabxana işinin informasiyalaşdırılması, dünya standartları səviyyəsinə yüksəldilməsi, kitabxanaçıların sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması və digər vəzifələr durur. Müasir şəraitdə dövlət bütün kitabxanaları yeni ədəbiyyatla təmin etmək, kitabxana fondlarını zənginləşdirmək üçün ardıcıl tədbirlər həyata keçirir. Həmin tədbirlər arasında kütləvi kitabxanaların və məktəb kitabxanalarının pulsuz olaraq latın qrafikası ilə çap edilən yeni nəşrlərlə komplektləşdirilməsi haqqında prezident sərəncamları olduqca böyük tarixi əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan kitab mədəniyyəti öz qədimliyi, elmiliyi, humanizmi, demokratikliyi ilə fərqlənmiş, xalqımızın təhsilinə, elminə, mədəniyyətinə, tərbiyəsinə, əxlaqına, mənəvi yetkinliyinə, texniki tərəqqisinə xidmət etmiş, Azərbaycan xalqının, azadlığının, müstəqilliyinin carçısı olmuşdur. Bu keyfiyyətlərinə görə xalqımız kitabı sevmiş, onu müqəddəs bilmiş, qoruyub saxlamış, xalqımızın kitabçılıq ənənələrini daim davam etdirmişdir.

Kitab nəşrinə böyük qiymət verən Ulu öndər Heydər Əliyev yazır: "Kitab nəşri hər bir ölkənin, xalqın mədəniyyətində, ümumiyyətlə, mənəvi-ictimai həyatında çox görkəmli yer tutur. Hər birimiz ilk növbədə, kitab vasitəsilə təhsil, elm almışıq. Həyatda yaşamağa fəaliyyət göstərməyə hazırlanmışıq, ona görə də hər birimiz kitablara borcluyuq. Həm kitablari yazıb-yaratmaq, həm də onları nəşr etmək əsas vəzifələrimizdən biridir".

Heydər Əliyevin bu ibratəmiz fikirləri müasir şəraitdə bir daha təsdiq olunur, insanların kitaba, olan tələbatı gündən-günə artır. Təsadüfi deyil ki, bu müdrik fikirlərin təsdiqi olaraq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev demişdir: "Ölkəmiz qədim dövrlərdən başlayaraq öz yüksək kitab mədəniyyəti ilə seçilmiş və zəngin kitabxanaları ilə tanınmışdır".

Müstəqillik illərində Azərbaycanda nəşriyyatların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq müəyyən hissəsinin informasiya texnologiyası ilə təmin edilməsi, kompüterləşdirilməsi və İnternetə qoşulması üçün əlverişli şərait yaradılmışdır. Lakin ölkəmizdə kitab nəşri, yayımı və satışı üzrə qazanılmış müəyyən uğurlara baxmayaraq bütövlükdə kitab mədəniyyəti sahəsində öz həllini gözləyən nöqsanlar və çatışmazlıqlar hələ də qalmaqdadır.

Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra ölkəmizdə bazar iqtisadiyyatına keçid dövrü başlamış və bu, bütün sahələrlə yanaşı kitabçılıq və nəşriyyat işinə də öz təsirini göstərmişdir. Bazar iqtisadiyyatına keçid dövrünün tələblərinə uyğun olaraq nəşriyyatlar xalqın mənafeyinə xidmət edən, ona əsla ziyan toxundurmayan vasitə və üsullarla öz-özünü yaşatmağa, maddi stimula əldə etməyə səy göstərirdi. Əlbəttə, iqtisadiyyatın belə bir ağır dövründə kitabçılıq və nəşriyyat işi sahəsində qarşıya qoyulmuş yüksək bəşəri vəzifələri ön plana çəkmək lazım gəlirdi. Bununla belə, maliyyə qıtlığı, kadr çatışmazlığı, satış problemi ciddi çətinliklər meydana çıxarırdı.

Müstəqilliyin ilk illərində həyata keçirilən özəlləşdirmənin birinci mərhələsində o vaxtkı Mətbuat və İnformasiya Nazirliyinin əksər müəssisə və obyektlərinin, o cümlədən "Azərkitab"ın mağazalarının, bəzi nəşriyyatların bu layihəyə qoşulması vəziyyəti daha da mürəkkəbləşdirdi. Nəşriyyat-poliqrafiya fəaliyyətinə dövlət nəzarətinin zəifləməsi, senzuranın tamamilə aradan qaldırılması, dövlət nəşriyyatlarına və kitab ticarəti müəssisələrinə dövlət təminatının xeyli azalması nəticəsində nəşriyyatların və kitab mağazalarının yerində kitaba daxil olmayan ayrı-ayrı obyektlər açılıb fəaliyyətə başladı.

İlk dövrlərdə həm dövlət, həm də özəl nəşriyyatların fəaliyyətində müəyyən canlanma hiss olunsa da əslində bazar iqtisadiyyatına keçidlə bağlı meydana çıxan problemlər bütövlükdə kitabçılıq işinə, kitab nəşrinə öz mənfi təsirini göstərdi. Əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin aşağı düşməsi, başqa ölkələrdən gətirilən kağız və digər poliqrafiya materiallarının qıtlığı, eləcə də bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə dövlət təminatından məhrum olan nəşriyyatların bu şəraitdə çəviklik göstərə bilməməsi kitab nəşri və yayımı işinin xeyli geriləməsinə və zəifləməsinə səbəb oldu.

Etiraf etmək lazımdır ki, bu gün Azərbaycan Respublikası nəşriyyatlar sistemində daxil olan nəşriyyatların və mətbəələrin 90 faizi müasir tələblərə cavab vermir. İstər paytaxt Bakıda, istərsə də iri şəhərlərdə və rayon mərkəzlərində fəaliyyət göstərən bir neçə nəşriyyat istisna olmaqla onların əksəriyyəti yararsız vəziyyətdədir. Bəzi nəşriyyatlar və mətbəələr isə qəza vəziyyətində olan uyğunlaşdırılmamış və yardımçı binalarda, hətta darısqal şəxsi evlərdə və ya həyətyanı sahələrdə fəaliyyət göstərir. Bu səbəbdən nəşriyyatların yeni informasiya-kommunikasiya texnologiyası ilə təminatı və İnternetə qoşulması vəsait çatışmazlığı üzündən olduqca ləng gedir. Nəşriyyatların informasiyalaşdırılması sahəsində aparılan işlər ürəkaçan deyil, onların beynəlxalq əlaqələrinin yaradılması, beynəlxalq assosiasiyalarla əməkdaşlığının təşkili sürətlə qloballaşan dünyanın tələblərindən çox geri qalır.

Müasir informasiya cəmiyyətinin nəşriyyatların qarşısında qoyduğu problemlər icərisində kitab-nəşriyyat-oxucu problemi mühüm yer tutur. İnsan beyninin, zəkasının, təfəkkürünün yüksək məhsulu olan kitab Şumer dövründən başlayaraq zəmanəmizə qədər 5 min ildən artıq bir yol keçmiş, cəmiyyətin inkişaf və tərəqqiyə gedən yolunu işıqlandırmış, bəşəriyyətin yaratmış olduğu bilikləri qoruyub saxlamış, unudulmaqdan, məhv olmaqdan xilas etmiş, beləliklə, bəşəriyyətə, insanların tərəqqi və inkişafına kamilləşməsinə xidmət etmişdir.

Kitabların keçiyi bu xeyirxahlıq, humanizm, elmə, təhsilə mədəniyyətə xidmət edən tərəqqi və inkişaf yolu həmişə insanlar tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş, bütün zamanlarda kitaba böyük sevgi, məhəbbət, hörmət olmuş, müqəddəs sayılmışdır. Ancaq təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, nəş-

riyyatlarımız bu tələbatı lazımcına ödəməkdən çox-çox uzaqdadır. Müstəqillik illərində nəşriyyatların, xüsusilə özəl nəşriyyatların sayının artmasına baxmayaraq onların məhsuldarlığı, nəşr edilən kitabların tirajı dövrün tələblərinə cavab vermir.

Doğrudur, müasir informasiya cəmiyyəti şəraitində bəzi ziyalılar İnternetə və elektron vasitələrə daha çox diqqət yetirməyi, bütün bilikləri elektron vasitələrdən almağın zəruriliyini irəli sürməklə kitabın, kitab nəşrinin əhəmiyyətini azaltmağa çalışırlar. Yadda saxlamaq lazımdır ki, 5 min ildən artıq tarixi olan bəşər övladının ən böyük kəşfi olan kitabsız nə bilik, nə mədəniyyət, nə məktəb, nə də maarif yoxdur. Kitab elm, təhsil və mədəniyyətin əsasıdır. Bunsuz heç bir inkişaf yoxdur. Oxucu İnterneti, televizoru seyr edir, kitabdan isə bilik əldə edir.

Kitab yayımı kitabşünaslığın vacib tərkib hissəsidir. Əgər hər hansı bir kitabın ərəşəyə gəlməsi üçün ilk növbədə nəşriyyat fəaliyyətindən keçməsi vacibdirsə, ikinci mərhələdə o, poliqrafik icradan keçir. Təcrübə olaraq anbarlarda toplanıb qalan hazır kitab son ünvana – oxucuya, alıcıya, fiziki və hüquqi şəxslərə, kitabxanalara və digər potensial müştərilərə çatmalıdır. Yalnız kitab ünvanına çatdıqdan sonra missiya yerinə yetirilmiş olur. Bu baxımdan kitabşünaslıq fəaliyyətinin son və vacib mərhələsi kitab yayımıdır.

Hər bir nəşriyyat məhsullarını yayım etmək məqsədilə bu və ya digər şəkildə fəaliyyət göstərmək məcburiyyətindədir. Bu fəaliyyətin nəzəri əsası çox zaman nəşriyyatın fəaliyyət strategiyasından asılı olur. Nəşriyyat işinin hərtərəfli öyrənilməsi bir daha təsdiqləyir ki, dünyanın bütün nəşriyyatları öz çap məhsullarının yayılmasında və təbliğində həmişə maraqlı olmuşlar. Nəşriyyatlar özlərinin bu sahədəki fəaliyyətlərini daha uğurla həyata keçirmək məqsədi ilə müxtəlif üsullardan, metodlardan, kitabçılıq işinin zəruri vasitələrindən istifadə etməyə çalışmışlar. Kitabın mövzusunu, məzmununu, ideya istiqamətini, oxucuya təsir dairəsini nəzərə almaqla onun təbliği və yayılması üçün ən zəruri vasitələrdən istifadə edilməsi bütövlükdə nəşriyyatın imicinə müsbət təsir göstərir.

Bu gün də nəşriyyatların fəaliyyətində dövlət sifarişlərini almaq və yerinə yetirmək vacib elementdir. Buraya dövlət sifarişlərinin yerinə yetirilməsi və ya dövlət əhəmiyyətli, dövlətin prioritet saydığı mövzularda ədəbiyyatın sifarişini yerinə yetirmək həm nəşriyyatların ictimai nüfuzunu, həm də maddi-texniki bazasını gücləndirir, onları rəqəbat qabiliyyətli edir.

Hazırda kitab mədəniyyəti sahəsində istehlak bazarının ehtiyacları bir neçə elementin məcmusundan formalaşır: 1) Təhsil və özünütəhsil ehtiyacları; 2) Həyatı ehtiyaclar; 3) Peşə yönümlü ehtiyaclar; 4) Sosial və psixoloji ehtiyaclar.

Təhsil və özünü təhsil ehtiyaclarının öyrənilməsi və proqnozlaşdırılması dövlət əhəmiyyətli fəaliyyət sahəsi olduğu üçün digər ölkələr kimi

Azərbaycanda da təhsil sahəsində ədəbiyyatın planlaşdırılması, sifarişi, nəşri və yayımı dövlət tərəfindən maliyyələşdirilir və həyata keçirilir. Özünütəhsil sahəsində ədəbiyyatın nəşri və ya müəyyən faizinin respublikaya gətirilməsi bir sıra sahələrdə bazar münasibətləri ilə tənzim olunur.

Həyatı ehtiyacdən doğan ədəbiyyatın xüsusi çəkisi genişdir və istehlak bazarında öz rəngarəngliyini saxlamaqdadır. Statistik məlumatın təhlili göstərir ki, son zamanlar ən çox yayılan və satılan ədəbiyyatın mövzusu xalq təbabətinə, evdarlığa, kulinariyaya və s. aid olmuşdur.

Peşəyönümlü ehtiyacları müəyyənləşdirən ədəbiyyatın çeşidi geniş, tələb olunan nüsxələrin sayı ənənəvi olaraq azdır. Bu baxımdan bazarın öyrənilməsi və proqnozlaşdırılması işi peşəkar səviyyədə aparılmalıdır.

Sosial-psixoloji ehtiyacları insanların sosial həyatı tələbləri müəyyənləşdirir və buna psixoloji amillər güclü təsir edir. İdeoloji, dini ədəbiyyat, müxtəlif təriqətlərin təbliğat xarakterli nəşrləri, missioner təşkilatların ədəbiyyatı, qadağan edilmiş və ya güclü təbliğata məruz qalmış nəşrlər bu kateqoriyada ümümləşdirilə bilər. Bununla yanaşı insan hüquqları, azadlıqlar, tarix və mədəniyyət sahəsində insanların mütaliəsi bu kateqoriyada təsnifləşdirilir. Təcrübə göstərir ki, bu istiqamətdə istehlak bazarına dövlət nəzarəti və idarə olunması amili vacibdir.

İstehlak bazarında kitab məhsulunun xüsusi çəkisi və bu bazarın hansı mənbələr vasitəsi ilə təmin olunması məsələsi kitabşünasların diqqət mərkəzindədir. Azərbaycanda nəşriyyatların inkişafı kitab məhsulunun geniş çeşidini təmin edir. Dövlət sifarişləri çap məhsullarının tirajını artırır. Müsbət dinamika müşahidə olunduğu bir zaman respublikaya daxil olan rusdillə çap məhsullarının sayının azalmaması nəyin göstəricisidir? Daxili tələbatı ödəyə bilməməyimizin, yoxsa konyukturu düzgün qiymətləndirməməyimizin?

Mütəxəssislər kitab bazarında kitab kütləsini təyinatına görə əsasən üç hissəyə bölürlər: 1) Bədii ədəbiyyat; 2) Kütləvi ədəbiyyat; 3) Sahəvi (elmi) ədəbiyyat.

Bədii ədəbiyyat ənənəvi olaraq çox satılan və yüksək tirajla çap edildiyinə görə iqtisadi səmərəli hesab edilir. Kütləvi ədəbiyyatın seçimi, tərtibatı və qiymət siyasəti, əgər düzgün müəyyənləşdirilirsə bu da səmərəli layihələrdən hesab edilə bilər. Sahəvi və elmi ədəbiyyatın nəşri və yayımı riskli layihələrdən hesab edilir. Belə layihələrdə maliyyə dəstəyi olmazsa onların çapı riskli, yayımı isə uzunmüddətli ola bilər ki, uzunmüddətli maliyyə yatırımı tələb edir. Bu istiqamətdə Bakı Universiteti və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası nəşriyyatlarının müstəsna rolu vardır. Elmi nailiyyətlərimizi ifadə edən və müasir qloballaşan dünyanın tələbi ilə bir sıra elmi ədəbiyyata olan ehtiyacı bu iki elmi müəssisə geniş çeşiddə çap edərək dövrüyyəyə daxil edir və yaranmış boşluğun böyük hissəsini doldurur. Bu nəşrlərin iqtisadi səmərəliliyi deyil, elmi dəyəri ön plana keçir.

Nəşriyyat – oxucu istiqamətində nəşriyyatların fəaliyyəti istehlak bazarının dərinədən öyrənilməsinə tələb edir. Bazarın öyrənilmə dərəcəsi risklərin faizini müəyyənləşdirir. Əhalinin sayı az olan ölkələrdə istehlak bazarına xidmət edən nəşriyyatların risk faizi yüksəkdir. Əhalinin sayı, təhsil səviyyəsi, sənayeləşmə və şəhərlərin sayı kitabların tirajını müəyyənləşdirən əsas elementlərdir.

Kitab yayımı Sovet İttifaqında ideoloji fəaliyyət hesab edilirdi. Demokratik cəmiyyətdə də bu ictimai fəaliyyətdir və bir sıra ölkələrdə dövlət əhəmiyyətli fəaliyyət sahəsi hesab edilir. Hər hansı bir ölkədə kitab mağazasına girməklə həmin ölkənin elmi və bədii ədəbiyyatının real mənzərəsini, nəşriyyat fəaliyyətinin genişliyini, poliqrafiya imkanlarının keyfiyyətini və kitab yayımı mədəniyyətini görmək və qiymətləndirmək olar. Bu baxımdan kitab yayımına bütövlükdə dövlət nəzarəti tənzimlənməsi vacib şərtidir. Bu iş vaxtaşırı həyata keçirilən kitab bazarının monitorinqi hesabına da baş verə bilər. Əsas məsələ monitorinqin düzgün keçirilməsi və monitorinqdən hansı məqsədlərlə istifadə olunmasını əvvəlcədən müəyyənləşdirməkdir.

Monitorinq ölkədə çap olunan ədəbiyyatla, xaricdən gətirilən ədəbiyyatın nisbətini, ölkədə istehlak olunan ədəbiyyatın dil göstəricilərini, mütaliəyə nə qədər kütləvi və ya nə qədər xüsusi olduğunu konkret rəqəmlərlə üzə çıxara bilər. Kitab yayımı ilə ölkədə bir çox qurumlar məşğul olur. Bir sıra təşkilatlar eləcə də dövlət qurumları kitab yayımı ilə peşəkar səviyyədə məşğul olmaq məcburiyyətindədirlər. Təhsilə və mütaliəyə rəhbərlik etmək məqsədi ilə kitab yayımının elmi təşkili vacib şərtidir. Kitab yayımı ilə məşğul olan kommertiya qurumları da fəaliyyətini sırf bazar münasibətləri ilə qurmamalıdılar. Belə ki, yüksək gəlir əldə etmək istəyi oxucu bazarında mənəvi və hüquqi dəyərlərin pozulması ilə müşayiət olunur. Kitab marketinginin həyata keçirilməsi zamanı iqtisadi instrumentlərlə yanaşı dövlət və milli maraqlar, əxlaqi və mənəvi normalar gözlənilməlidir. Eləcə də daxili bazarın kənar və ziyanlı informasiya intervensiyasından qorumaq, daxili bazarı stimullaşdırmaq, reyting göstəricilərini öyrənmək, lazım gəldikdə bu prosesə təsir edə bilmək kimi vacib fəaliyyət sahəsi Azərbaycan kitabşünaslığında öyrənilir.

Təəccüblü deyil ki, nüfuzlu “PR” texnoloqlar (“Public Relations” – “İctimaiyyətlə əlaqələr”) informasiya hücumları və informasiya müharibələri zamanı kitabı və çap məhsulunu vacib alətlərdən biri hesab edirlər. Hər bir ölkə bu kimi hadisələrlə qarşılaşmamaq üçün bir sıra fərqli tədbirlər həyata keçirir. Məsələn, vaxtilə Sovet İttifaqı xaricdən gətirilən çap məhsullarına ciddi nəzarət qoymuşdu. Hazırda Rusiya ölkəyə daxil olan çap məhsullarına böyük gömrük rüsumu tətbiq edir. İran İslam Respublikası xaricdən çap məhsullarının alınmasını qadağan edir. Gürcüstan gətirilən çap

məhsullarına mövzu məhdudiyəti qoyur və s. Bu baxımdan Azərbaycan son dərəcə demokratik görünməkdədir.

Son zamanlar Azərbaycanda kitab yayımı mədəniyyəti sahəsində müəyyən işlər görülmüşdür. Tədris ədəbiyyatının dövlət tərəfindən pulsuz çap etdirilməsi həm kitab bazarındakı gərginliyi aradan götürmüş, həm də nəşriyyatlara sabit sifarişlər təmin edərək onların maddi-texniki bazasını gücləndirmişdir. Respublika Prezidentinin dünya ədəbiyyatı klassiklərinin əsərlərinin latın qrafikası ilə Azərbaycan dilində çap etdirilməsi ilə əlaqədar sərəncamı və bu sahəyə ayrılmış maliyyə vəsaiti mütaliyə imkanlarını genişləndirmiş, mövcud olan boşluğu doldurmaq istiqamətində faydalı olmuşdur. Eləcə də Milli Ensiklopediyanın nəşri, elmi-kütləvi ədəbiyyatın nəşrinə göstərilən dövlət dəstəyi öz müsbət rolunu oynamaqdadır. “Heydər Əliyev Fondu”nun nəşriyyat-poliqrafiya fəaliyyəti bir sıra istiqamətlərdə kitab məhsuluna ehtiyacların dövlət və milli maraqlar çərçivəsində ödənilməsinə həll etmişdir.

Son on ildə respublikada nəşr olunan kitabların həm tiraj göstəriciləri, həm də mövzu genişliyi müsbət dinamikanı göstərir. Bu inkişaf ölkənin iqtisadi inkişafı ilə məşğul olanların peşəkarlığından asılı olan faktordur.

Sovetlər Birliyi zamanı respublikamızda cəmi 10-a yaxın nəşriyyat var idi. Bu nəşriyyatlar ildə 1200 adda 15-16 milyon nüsxə tirajlarla kitablar nəşr edirdilər. Bir kitabın tirajı orta hesabla 12-13 min nüsxəyə qədər olurdu. Hazırda isə ölkəmizdə 150-dən çox özəl nəşriyyat fəaliyyət göstərir. Həmin nəşriyyatların bir ildə buraxdığı kitabların tirajı təxminən 200-500 nüsxə arasında olur. Bu da əhalinin kitaba olan tələbatını ödəmir.

Respublikamızda nəşriyyatlara rəhbərlik edən xüsusi bir qurum və ya Mətbuat Şurası kimi bir şura yoxdur. Nəşriyyatlarda profillər üzrə ixtisaslaşmaya diqqət yetirilmir, nəşriyyat planları tərtib edilmir, eləcə də kitab nəşrinə planlaşdırmaq üçün əhali arasında sosioloji tədqiqatlar aparılmır. Nəşriyyatların əksəriyyəti öz işini kommertiya prinsipi əsasında qurur, qazanc götürmək məqsədilə bəzən “boz” kitablar buraxırlar. Çünki belə kitabların müəllifləri kitabın çapı üçün pula qızırğalanmırlar.

Kitab ilk növbədə elm və mədəniyyət göstəricisi olduğundan onu bazar münasibətlərinin ixtiyarına buraxmaq, başqa sözlə, alverə qurban vermək olmaz. Kitab nəşrinə və yayımına nəzarətsiz qoymaq əslində mədəniyyəti nəzarətsiz qoymaq deməkdir ki, o da çox keçmədən əcayib-qərayib şəkildə meydana çıxsa və bizdən qisas ala bilər.

Beləliklə, kitabın nəşrində ən çətin problemlərdən biri kitabın yayılması və onun alınması ilə bağlıdır. Bu problem nəşriyyat işçilərini həmişə düşündürmüş, onun həlli üçün müxtəlif yollar axtarılmışdır. Bu problem mürəkkəb olduğuna və həllinə böyük ehtiyac yarandığına görə bütövlükdə

cəmiyyət, mədəni qurumlar, bütün ziyalılar, eləcə də dövlət idarələri yeni nəşr edilən kitabların yayımında yaxından iştirak etməlidirlər.

Vaxtilə "Orucov qardaşları nəşriyyatı" həm kitab nəşr edir, həm də həmin kitabları daha səmərəli şəkildə təbliğ etmək məqsədilə kitab kataloqları hazırlayıb yayır, kitab mağazaları açır. Bu sərfəli üsuldan müasir nəşriyyatlarımız nə üçün faydalanmaq istəmirlər? İndi Azərbaycanın hansı nəşriyyatı tematik plan çap edib əvvəlcədən əhaliyə ünvanlayır? Hansı nəşriyyat müəyyən bir kitabı çap etməzdən əvvəl oxucu toplayır, tiraj müəyyənləşdirir, kitab mağazası açır? Təəssüf ki, bu suallara ürəkaçan cavab vermək mümkün deyil...

Respublikamızda nəşriyyat işinin günün tələbləri səviyyəsində təşkilinə mənfi təsir göstərən amillərdən biri də kadr problemidir. Azərbaycan nəşriyyatlarında, xüsusilə son zamanlar yaranmış özəl nəşriyyatlarda kitabçılıq işini, kitab nəşri fəaliyyətini dərinlən bilən peşəkar kadrlar azdır. Kitab nəşri işi böyük dövlət əhəmiyyətinə malik bir məsələ olduğundan nəşriyyatlar ilk növbədə kitabın ideoloji, elmi, mədəni əhəmiyyətini dərk edən, nəşriyyat fəaliyyətindən başı çıxan mütəxəssis kitabşünas kadrları işə götürməlidir. Buna görə də respublikamızda fəaliyyət göstərən nəşriyyatların direktorları kadrların seçilib yerləşdirilməsinə ciddi fikir verməli, Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin "Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi" şöbəsini bitirən yüksək ixtisaslı gənc mütəxəssislərdən istifadə etməlidir.

Təəssüflə qeyd etməliyik ki, hazırda Azərbaycanda dövriyyədə olan çap məhsulunun ümumi statistikası, o cümlədən ayrı-ayrı dillər üzrə statistikası, geniş oxucu kütləsinin informasiya və mütaliə uçotu aparılmır. Ona görə də ölkəmizdə kitab nəşri və yayımı sahəsində dövlət siyasətinin tənظیمlənməsində sahə mütəxəssslərinin yardımından bəhrələnməli, respublikada kitab bazarının vaxtaşırı monitorinqlərinin keçirilməsinə, kitab yayımı siyasətinin, eləcə də layihə və qrantların hazırlanmasına, mütəxəssslərin araşdırmalarına müraciət etmək tələb olunur.

Sovetlər Birliyi dövründə ölkəmizdə kitab ticarətinin vahid sistemi formalaşmışdı. Böyük şəhərlərdə və rayon mərkəzlərində kitab mağazaları təşkil edilmişdi, kəndlərdə isə kitablar kənd qarışıq mallar mağazalarında satılırdı. Bakıda, Gəncədə, Naxçıvanda, Sumqayıtda və digər iri şəhərlərdə ümumi kitab mağazaları ilə yanaşı ixtisaslaşmış kitab mağazaları da fəaliyyət göstərirdi. Təkcə Bakı şəhərində 100-dən artıq kitab mağazası var idi. Elə bu qədər kitab mağazası da rayonlarda fəaliyyət göstərirdi. Kitabların tirajının böyük olmasına baxmayaraq, nəşr edilən kitablar demək olar ki, satılırdı.

Ötən əsrin 70-90-cı illərdə respublikamızın ali məktəblərində də universal kitab mağazaları fəaliyyət göstərirdi. İndi isə demək olar ki, heç

bir universitetdə kitab yayımı mərkəzi və ya kitab mağazası yoxdur. Halbuki belə mərkəzlər bütün ali məktəblərdə təşkil edilsə, kitab mütaliəsinə, kitabın yayılmasına mühüm təsir göstərə bilər.

Göstərdiyimiz acınacaqlı vəziyyətin aradan qaldırılması üçün təcili surətdə Bakının hər bir rayonunda, digər böyük şəhərlərdə və kənd rayonlarında kitab mağazaları açılmalı, kitabın reklamına və təbliğinə ciddi fikir verilməli, kütləvi informasiya vasitələrində, o cümlədən radio və televiziya yeni kitabları təbliğ etmək üçün daimi rubrikalar yaradılmalıdır. Böyük şəhərlərdə təhsil sistemi müəssisələrində, mədəni-maarif müəssisələrində, mədəniyyət saraylarında, parklarda "Kitab günləri" təşkil edilməli, görkəmli müəlliflərlə, yazıçılarla, alimlərlə, jurnalistlərlə görüşlər keçirilməli, kitaba, onun tərbiyəvi, elmi əhəmiyyətinə dair təbliğat xarakterli kinofilmlər çəkilməli, yeni kitabların satış təqdimatı keçirilməlidir.

Bəşəriyyət global informasiya cəmiyyətinin qurulması mərhələsinə daxil olmuşdur. İndi hər bir ölkənin tərəqqisi ilk növbədə informsiyanın toplanması qorunub saxlanması onun keyfiyyəti və bütün cəmiyyətdə ümum-əçiq olması və cəmiyyət üzvləri tərəfindən mənimsənilmə dərəcəsi ilə müəyyənləşir. İnformasiya cəmiyyətində informasiyanın toplanıb saxlanılmasında, informasiya istehsalının təşkilində, YUNESKO-nun "İnformasiya hamı üçün" proqramının həyata keçirilməsində, informasiya mədəniyyətinin, mütaliə mədəniyyətinin tərbiyəsində mühüm və aparıcı rol oynayan kitabxanaların problemlərinin həlli ciddi bir məsələ kimi cəmiyyətimizi düşündürməyə bilməz.

Beləliklə, kitab nəşri və yayımı işinin son dövr fəaliyyətinin təhlili və ümumiləşdirilməsi əsasında belə qənaətə gəlmək olur ki, bütün dünyada olduğu kimi respublikamızda da son illərdə mütaliyə münasibət dəyişmiş, mütaliənin səviyyəsi aşağı düşmüş, oxucuların sayı xeyli azalmışdır. Bu acınacaqlı vəziyyətin uzun müddət davam etməsi millətin faciəsinə çevrilə bilər.

Doğrudur, mütaliyə marağın azalması bütün dünyanı bürümüş bir meyildir. Olduqca təhlükəli bu meylin qarşısını almaq üçün bir çox ölkələr xüsusi strateji proqramlar qəbul edib, səmərəli üsullar həyata keçirirlər. Bu tələpəli problemin həllində mühüm rol oynaya biləcəyini nəzərə alaraq kitabxanaların vəziyyətini yaxşılaşdırmaq, onun oxuculara xidmət işini günün tələbləri səviyyəsinə qaldırmaq zərurəti qacılmazdır.

Məlumdur ki, müasir nəşriyyat, hər şeydən əvvəl, möhkəm maddi-texniki bazaya malik olmalı müasir informasiya texnologiyaları ilə təchiz edilməlidir. Maddi-texniki baza dedikdə ilk növbədə nəşriyyatların binası göz önünə gəlir. Çox təəssüf ki, nəşriyyat binalarının çoxu müasir tələblərə cavab vermir. Demək olar ki, bütün nəşriyyatlar mövcud iş şəraitinə uyğunlaşdırılmış köhnə binalarda fəaliyyət göstərir. Müstəqillik illərində respub-

likamızda yeni nümunəvi nəşriyyat binası tikmək mümkün olmamışdır. Ümid etmək olar ki, yaxın gələcəkdə respublikamız digər sahələrdə olduğu kimi müasir dünya standartlarına cavab verən nəşriyyat binaları ilə də təmin olunacaq.

Məlum həqiqətdir ki, kitab nəşrinin təşkili və kitab yayımının səviyyəsi yüksək ixtisaslı, peşəkar kadrlardan çox asılıdır. Müasir informasiya cəmiyyəti şəraitində yüksək ixtisaslı, sürətlə yeniləşən informasiya texnologiyasından baş çıxaran, cəmiyyətin inkişaf sürəti ilə ayaqlaşan, öz ixtisasını sevmən peşəkar nəşirlərə böyük ehtiyac vardır. Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, respublikamızın nəşriyyatlarının müasir vəziyyəti bu tələbata cavab vermir. Respublikamızda nəşriyyat əməkdaşlarının təxminən 80 faizdən çoxunun kitabşünaslıq və nəşriyyat işi təhsili yoxdur. Müxtəlif ixtisaslar üzrə ali və ya orta ixtisas məktəblərini bitirmiş şəxslər öz ixtisasları üzrə iş tapa bilmədikdə nəşriyyatlarda və mətbəələrdə işə düzəlir, ixtisasları üzrə iş tapan kimi bu sahəni atıb gedirlər.

Əlbəttə, Azərbaycanda kitab nəşrinin inkişaf dinamikasının öteri nəzərdən keçirilməsi də göstərir ki, müstəqillik illərində kitab nəşri həm ad, həm də tiraj baxımından xeyli aşağı düşmüşdür. Bunun bir sıra səbəbləri var: oxucuların iqtisadi vəziyyətinin aşağı olması, müxtəlif səbəblərdən kitabə və müəllifə marağın azalması, kitab satışı və yayımı ilə əlaqədar güclü mərkəzlərin yaradılmaması, kütləvi informasiya vasitələrində əhalinin maarifləndirilməməsi, yeni nəşrlərin təbliğ olunmaması və s. Ona görə də müasir şəraitdə respublikamızda nəşriyyat və poliqrafiya müəssisələrinin işində dönüş yaratmaq, kitab nəşrində mövcud olan uyğunsuzluqları düzəltmək, kitabçılıq işinə diqqəti daha da artırmaq üçün Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin nəzdində kitab yayımı ilə məşğul olan və onu tənzimləyən ayrıca bir qurumun yaradılmasına ehtiyac duyulur. Bizcə, belə bir qurumun təşkili respublikamızda kitab nəşri və yayımı işinə rəhbərlik sahəsində pərkəndəliyi aradan qaldırır, nəşriyyatlara dövlət rəhbərliyini daha da təkmilləşdirir. Həmçinin respublikamızda 150-dən artıq özəl nəşriyyatın fəaliyyətini tənzimləyən Azərbaycan Nəşriyyat İşçiləri Cəmiyyətinin yaradılmasına böyük ehtiyac duyulur.

Beləliklə, respublikamızda kitab nəşri və yayımı işini günün tələbləri səviyyəsinə qaldırmaq üçün olduqca ciddi tədbirlər görməyin, islahatlar aparmağın, "Kitabxana işi haqqında" və "Nəşriyyat işi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunlarının işləməsini təmin etməyin vaxtı çoxdan çatmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Aslan K. Müasir cəmiyyətdə informasiya mədəniyyəti: Elmi məqalə // Kitabxanaşünaslıq və informasiya: Elmi-nəzəri və praktiki jurnal (Bakı Dövlət Universiteti), 2013,

№3 (12), s.32-49.

2. Aslan K. Kitab böyük qüvvədir (I yazı) // "Zirvəyə doğru": İctimai intellektual yeniyetmə-gənclər jurnalı (Bakı), 2013, Fevral, №3, s.46-47. (A.Xələfovla birlikdə).
3. Aslan K. Kitab böyük qüvvədir (II yazı) // "Zirvəyə doğru": İctimai intellektual yeniyetmə-gənclər jurnalı (Bakı), 2013, Fevral, №4, s.46-47. (A.Xələfovla birlikdə).
4. Aslan K. Müasir şəraitdə nəşriyyat işinin aktual problemləri: Tezis // "İnformasiya cəmiyyəti və kitabxana-informasiya fəaliyyəti" mövzusunda Respublika elmi konfransının tezisləri (Bakı Dövlət Universiteti, 20 dekabr 2012). – Bakı, 2012, s.12-16.
5. Aslan K. Kitab mağazalarına ehtiyac artır // Kitabxana.az: Müstəqil elmi-ictimai jurnal, 2012, №7 (12), s.15-19.
6. Xələfov A. Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi: Monoqrafiya. – Bakı: Azərənəşr, 2006, 312 s.
7. Xələfov A. Kitabxana və cəmiyyət. – Bakı: Azərənəşr, 2011, 308 s.
8. Nəşriyyat işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (30 may 2000-ci il) // Azərbaycan Respublikasının Qanunlar Külliyyəti, III kitab. – Bakı: Qanun, 2001, s.522-526.
9. Umudlu İ. Kitab nəşri bu gün. – Bakı: Əbilov, Zeynalov və oğulları, 2004, s.139-192.
10. Vəliyev İ. Redaksiya-nəşriyyat işinin əsasları. – Bakı: Günəş, 2004, s.140 s.

Knyaz Aslan

Actual problems Publishing in Azerbaijan

Summary

This article examines the current state of bibliology, book business, publishing books, publishing, editorial art in Azerbaijan. The article at the same time summarizes the problems that arose in the conditions of the information society, the ways of solving these problems and the direction of development of the publication of books. It spoke about the issues of training personnel in the field of book and publishing. From this point of view, the information on the activities of the Department of Book Science and Publishing at the Baku State University is briefly presented.

Key words: bibliology, book business, publication of books, publishing, publishing and printing activities, publisher's editor, Department of Bibliology and Publishing

Князь Аслан

Актуальные проблемы издательского дела в Азербайджане

Резюме

В этой статье рассмотрено современное состояние книговедения, книжного дела, издания книг, издательского дела, редакторского искусства в Азербайджане. В статье в то же время обобщены проблемы, возникшие в условиях информационного общества, пути решения этих проблем и направлении развития издания книг. Здесь говорилось о вопросах подготовки кадров в области книжного и издательского дела. С этой точки зрения кратко представлены информация о деятельности кафедры Книговедения и издательского дела Бакинского Государственного Университета.

Ключевые слова: книговедение, книжное дело, издание книг, издательское дело, издательско-полиграфическая деятельность, издательский редактор, кафедра книговедение и издательское дело